

Aastatel 1967–1977 väliseesti meedias (er. Rootsi ajalehes Eesti Päevaleht) ilmunud kajastusi Türgis taasavastatud eesti asunduse kohta. Türgi: Kars: Uus-Estonia (Karacaören). Külaskäigud Türgi eestlaste juurde. Aarand Roos. Paavo Roos. Helmut Rüdrik (1923–1998). Johannes Västriik. Uus-Estonia ajalugu, elanike elu-olu ja keel 1960. aastate lõpul ja 1970. aastate algul. Perekond Albuk: Miina Albuk. Mihail Albuk (Mihael Albuk). Evald Albuk. Elmar Albuk. Perekond Tomson (Tompson): Elmar Tomson. Linda Tomson. Aleksander Tomson. Karl Kaiser. Türgi eestlaste ümberasumine läände. Ernst Sarepera. V. Pärtel. Tiiu Kroll. Heino Lomp. Ed. Soosaar. Karsi eestlaste uurimine Türgis: Orhan Türkdogan. Fahrettin Kirzioglu.

Digiteeris Andres Aule. Ortograafiat on tänapäevastatud, autorite keelekasutus on muutmata kujul. Ajaleheartiklites olnud fotod olid skaneeringutes sellise kvaliteediga, et neid siia panna ei olnud suurt mõtet, originaallehtedes paberil on fotod ilmselt kvaliteetsemad.

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 229), 3. oktoober 1967, lk. 1

Märkus: sama sisuga artiklid ilmusid ka 5. oktoobril 1967 USA-s New Yorki ajalehes „Vaba Eesti Sõna” ja 12. oktoobril 1967 Kanadas Toronto ajalehes „Vaba Eestlane”.

EESTI KÜLA TÜRGIS

Elanikud on säilitanud keele

Küsime endilt tihti, kas on maailmas niisugust nurka, kus ei leidu eestlasi? Koju naasnud pikamaareisijate juttudest selgub, et neid tõepoolest leidub peaaegu kõikjal. Noor kirjanik ja soome-ugri keelte üliõpilane Lundis Aarand Roos koges seda isiklikult ka Türgis, kus ta viibis kogu suve kestel. Ta ei kohanud mitte ainult üksikuid juhuslikke sõja tõttu sinna sattunud või ametisse tulnud eestlasi, vaid põliseid elanikke — ta leidis Türgist terve eesti küla! Allpool kirjutab ta Türgi eestlastest Eesti Päevalehele.

Teatavasti rändas möödunud sajandil tsaariaegsest Eestist palju õnneotsijaid Lõuna-Venemaale, kus loodeti saada paremaid elamistingimusi. Teised jälle rändasid välja usuliste liikumistega. Teame, et mitmed pettusid oma lootustes ja pöördusid hiljem kodumaale tagasi, aga teame ka, et tänapäevalgi leidub siin-seal eesti külasid näit. Kaukaasias ja Volga-aladel.

Osa eesti emigrante siirdus Armeeniasse, Karsi ümbrusesse lõunapool Kaukasuse mägesid. Selle maa-ala võitis Venemaa endale sõjas Türgiga a. 1877–78 ja eestlased, arvalt paarsada, jõudsid sinna 1880-ndail aastail. Seal nad asutasid oma küla, mida vähemalt käesoleval sajandil on kutsutud Estontse'ks.

KÜLA LANGEB TÜRKLASTE KÄTTE

A. 1921 langes nimetatud maa-ala türklaste kätte ja sealsed eestlased otsustasid oma uude kodusse alles jääda. Kuid inimene unistab ikka kaugetest maa-

dest ja varsti rändasid mõned välja Brasiiliasse. Kuus aastat tagasi pöördus üks perekond tagasi Eestisse. Vahepeal on üksikud ümber asunud Saksa-maale või mujale Türgisse. Tänapäeval asub külas, mida on mitu korda ümber ristitud ja mis praegu kannab nime Karacaören, eestlasi kahe tosina ringis.

Praegustest Karsi eestlastest pole ükski Eestit näinud. Et nad asuvad oma endisest kodumaast nii kaugel ja et türki ajakirjandus osutab vähe tähelepanu muudele maadele (reportaaže näeb üsna harva), on neil väga vähe teada sellest, mis on Eestiga sündinud pärast möödunud sajandi lõppu. Vabadussõda, Vabariik, II Maailmasõda Eesti osas ja pagulus on neile võõrad mõisted.

Pagulastena oleme ju harjunud sellega, et vanemad räägivad oma lastele Eestist. Mulle oli suureks elamuseks, et minust tublisti vanemad kaasmaalased palusid mind jutustada meie maast ja rahvast: kuidas elati tsaariajal ning Vabariigis ja tutvustada olukordi okup. Eestis ning paguluses. Tänuikumat publikut pole mul kunagi olnud. Kujutlege Rootsis üles kasvanud noorukit ja teda aupaklikult ning pisarsilmi kuulavat taadikest!

KAS RÄNNATA MUJALE?

Karacaören asub Karsi linnast 5–6 km kaugusel lagedal väljal, mis on 1750 m üle merepinna ja kõrgetest mägedest ümbritsetud. Terves külas kasvab vaid kolm puud! Eestlased kurdavad, et nad on varem katsetanud puude istutamisega, kuid türklased varastasid need öösel ära. Üldse peavad eestlased olema valvel oma vara pärast, sest nad on oma töökusega jõudnud koguda palju, mille pärast teised kadestavad neid.

Küla meenutab mõnevõrra eeslinna oma poodide ja kohvikute puudumise poolest. Ka on külas kõik majad (väljaarvatud koolimaja) samasugused ühekorruselised kivimajad, millel kasvab muru katusel. Eestlastel oli alguses kavvas ehitada majad kahekorruselistena, kuid venelased keelasid ära ja tõmbasid neile isegi okastraadi ümber!

Ühele eesti suurperekonnale kuulub muide terve külatänav, mida valvavad suured ketikoerad. Ööseks lastakse ketid pikaks, et võõrad ei julgeks tanumasse sisse tungida. Seal on

2 fotot: Eesti küla koosneb madalatest kivimajadest, mille katusel on muru. Paremal — lapsi eesti külast.

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 229), 3. oktoober 1967, lk. 2

eestlastel mitu traktorit — ainsad kogu külas! — ja muidki põllutöomasinaid. Pärismaalased käivad tihti eestlaste juures nende koostööd palumas. Seda juhtus ka minu seal olles.

Karsi eestlased on korduvalt kaalunud küsimust, kas Türki alles jääda või välja rännata. Selguse saamiseks saatsid nad ühe noormehe Lääne-Saksa-maale sealseid töötingimusi ja eluolu uurimas. Noormees käis kahel korral

Saksamaal, kus ta töötas vabrikus. Peale selle jõudis ta külastada kõiki Kesk-Euroopa riike. Viimati naasis ta k. a. kevadel. Ta võis nentida, et Euroopas elab rahvas luksuslikult, aga millal oleks inimestel aega oma töövaevaga kokkukorjatud luksust ja toredust nautida? Pikad tööpäevad (mille tõttu tuleb lapsed võõraste hoolde anda), vabaaja puudus, elu kallidus, kiire tempo ja närviline õhkkond — sellest piisas otsustamiseks Türgi kasuks.

Siiamaani on nad pidanud oma elamist Türgis ajutiseks, kuid nüüd hakkavad nad ennast sihikindlalt sisse seadma. On ette näha igasuguste hoonete ehitamist ja kodude moderniseerimist. Ma pole muide kuskil mujal Türgis näinud talli, lauta ja sara! Oma põldude ja põllusaagiga on nad väga rahul. Kliima on hea, sest siin tuleb peagu iga päev mõni vihmasagar, muidu on aga lõunamaiselt soe. Nad on omaenda peremehed ja ei tarvitse ennast üle pingutada, sest tööjõud on hästi odav. Töölisi on neil praegu 15.

KÜLA KEEL UURIMISOBJEKTIKS

Eesti küla olemasolust olen olnud teadlik juba kaks aastat. Selle avastas mu arheoloogist vend Paavo, kes on samuti sealseid kaasmaalasi külastanud. Minu reisi eesmärgiks oli nende hulgas keelelisi uurimisi teostada. Mind huvitas nimelt, missugune on tsaariaegne eesti keel, mida on poolsada aastat mõjustanud türgi keel. Viimane on eesti keelele grammatika poolest üsna sarnane ja teatavasti segunevad sarnased keeled kõige kergemini.

Teame ju, millise arengu eesti keel on läbi teinud käesoleval sajandil (Aavik, Veski) nii vormiõpetuse, lauseõpetuse kui ka sõnavara osas.

Kuid nüüd kogesin, et see areng puudutab peamiselt kirjakeelt. Türgi eestlaste kõnekeel on täiesti meie eesti keele moodi. Mõistsin kohe, et uurimistest ei saada midagi asja materjali puudusel. Piirdusin üksikute märkmete tegemisega.

Kasutati mõningaid sõnu ja vorme, mida mäletame vanemast eesti keelest, kuid mis tänapäeval esinevad vaid soome keeles. Sõna „odav” asemel öeldakse „halb”, mis jätab kuulajale koomilise mulje: kiidetakse teatavat kaupa ja lausutakse lõpuks, et see on väga halb. Ka kasutatakse sõna „keegi” kunagist vormi „keski” (keski resp. miski). Mitmes keeles on „palju” ja „väga” sama sõna, näit. türgi keeles ja ka rootsi keeles. Sellepärast ütlevadki Karsi eestlased „palju rikas”. Ei mäleta aga, et oleksin seda konstruktsiooni Rootsis kuulnud, kuigi see tohiks olla tavaline nähtus noorte hulgas. Loomulikult kasutavad nad üksikuid türgi sõnu samadel põhjustel, miks meie kasutame oma asukohamaa sõnu.

PUUDUS EESTI KIRJASÕNAST

Nagu ka pagulaste hulgas, räägivad vanemad eesti keelt hästi, noored saavad hakkama, lastest saavad mõned aru, teised mitte. Aga need lapsed kuuluvad väljarändajate neljandasse põlve! Nad kannavad muide eesti nimesid. Peale nime, mis meil on ühised sakslastega, esineb siin näit. Linda ja Elmar.

Pagulased võivad õppida keelt täienduskoolides ja skautluse kaudu või lugeda eestikeelset kirjandust ning ajakirjandust, aga türgi eestlastel pole muud

kirjasõna kui Jumala sõna. Üheski perekonnas pole rohkem kui viis raamatut, piibel, lauluraamat ja palveraamat kaasa arvatud.

Kui ma esmakordselt kuulsin türgi eestlastest, mõtlesin „Oh, vaesed inimesed!”, kuid nad kinnitasid ühtelugu, et nad elavad väga hästi. Tegelikult nad kannatavad vaid kahe asjaolu all, ja need on usuküsimus ning rahvuse probleem.

Keset muhameedlaste maad on nad ainsad ristiusulised. Nad peavad meeles kiriku tähtpäevi ja ka nende igapäevases elus on Jumalale ruumi. Nad võtavad usuküsimust tõsiselt ja igatsevad armulaua järele, mida keegi pole neile jaganud mitme aasta jooksul. Tulgu mõni vaimulik neid korrakski külastama! On teada, et varsti saabub palju saksa töölisi uude meiereisse, ja eestlased mõtlevad igatsusega sellele päevale, sest arvatavasti ilmub sakslastega koos vaimulik. Mis sellest, et vaid üksikud eestlased oskavad saksa keelt!

Muidugi nad on kurvad selle üle, et peale nende pole kusil Türgis eestlasi olemas. Mitme maakonna ulatuses on käidud vaatamas, kas leidub heledapäiseid lapsi, kuid seni pole leitud sellist küla. Probleem seisneb selles, et kõik on juba niigi omavahel sugulased — suurperekonnad Albu ja Tomson — ja vallalisi noormehi on palju.

Kui peaks lugejate hulgas leiduma talurahvast, kes on tüdinenud Lääne-Maailma komplitseeritud elust, kiirest tempost ja närvilisest õhkkonnast — türgi eestlased võtaksid teid kahe käega vastu!

AARAND ROOS

Vaba Eesti Sõna, New York (nr. 40), 5. oktoober 1967, lk. 1

Ka Türgimaal elab eestlasi ja seal on koguni eesti küla. Pildil grupp eestlasi oma elamu ees, mis on tüüpiline Türgi maaelamu kiviseinte ja murukatusega. (Vt. kirjutis 5. lhk). Foto Aarand Roos.

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 71), 25. märts 1968, lk. 1

„Möödunud sajandi-eestlaste” säilitajaks Türgis on usk

— Nende kristlik usk ja jumalakartlik elu on võimaldanud sellel pisikesel eesti rahvakillul säilitada oma rahvustunnet ja emakeelt keset muhameedlikku türgi ühiskonda, ütleb praegu Rootsisis külas viibiv evangelist rev. Hel-

mut Rüdmik Kanadast, kes Austraaliast Kaug-Ida kaudu saabus Euroopasse, peatudes oma teekonnal ka Türgis Karsi linna lähedal asuvas eesti külas nädala jooksul. Eesti Päevaleht annab allpool edasi rev. Rüdmiiku jutustuse sellest külaskäigust.

Kui ma Austraaliast kirjutasin Türigi-eestlastele, et kavatsen neid külastada, saabus vastus: „Me ei oska kirja teel väljendada oma rõõmu, et siia saabub eesti vaimulik . . .” Jõudsin Karsi jaama öösel, olles hilineanud tervelt viis tundi. Rõõm oli aga suur, kui mind perroonil äkki ümbritses suur kasukates ja karvastes talvemütsides mehi, kes mind selges eesti keeles tervitasid: „Tere-tulemast, eesti õpetaja, Jumal on meie palveid kuulnud!” Neil olid rõõmupisarad silmis. Ja siis läks sõit regedega karges talveöös eesti küla poole.

Kohale jõudes võttis meid vastu naispere kuuma teega ja toitudega. Üks vana naine tuli mu juurde ja ütles: „Teate, et teie olete esimene eesti vaimulik, keda mu silmad on näinud . . .”

Tutvusin järgmisel päeval külaga ja oli tunne, nagu oleksin ajas 100 aastat tagasi läinud. Pikka ridaküla palistavad mõlemal pool porist külatänavat madalad põllukivist ja savist ülesse laotud müüridega majad, millede lamedaid katuseid katab rohtu kasvanud muld.

Ühiskond, mis siin asub, saabus üle Kaukasuse mägede üle saja aasta eest, siis kui Eestis oli veel teoorjus. Alguses elati koobastes, aegapidi ehitati aga praegused hooned koos tallide ja lautadega, mis asuvad ühise muldkatuse all.

Kunagi elas külas 80 eesti perekonda 300–350 liikmega. See oli enne 1905. a. revolutsiooni. Siis oli külas kirik orel ja isegi kroonlühtriga, oli asutatud oma kool, kus õpetas köster-koolmeister.

Sõjad aga käisid külast üle. Vene–Türgi sõja ajal olid Karsi piirkonnas suured lahingud, kuid eesti küla pääses nagu imekombel hävingust. Vanemad inimesed mäletavad veel omaaegset tuttavat laulu: „See kuulus Kars ja Ersurum sai ära võetud, kui löi trumm . . .”

Türgi alla sattus eesti küla a. 1921 ja kandis sel ajal nime „Nov. Estonka”. Tol ajal oli külla alles jäänud üle 100 eestlase, arv külas on vähenenud ja neid on praegu ainult 40 ümber. Tühjaks jäänud taludesse on asunud türigi perekonnad ja külal on Türigi nimi „Karacaören”.

Mulle näidati ka eesti kalmistut, kuhu on maetud mitusada küla elanikku, kõik saanud kristliku matuse. Õpetaja puudumisel lauldakse eestikeelseid leinalaule ning kantakse kirstu ees risti kadunu nimega. Lahtise haua ees loetakse Piibli tšotusi igavesest elust.

Üldiselt on eestlased päris rahul oma eluga, sest vaatamata primitiivsusele, elatakse siiski jõukamalt ja paremini kui külas elavad türklased. Eestlastel on 4 traktorit, ainukesed terve Karsi ümbruse külades. Oma töökusega on nad suutnud muretseda omale põllutööriistu ning üksteist aidates on eestlased jõudnud ka põllutöodes edasi. Põllud on viljakandvad mustamulla-maad. Ainult iga 5–6 aasta järgi on kas raheasadu, põlluhiirte parved või rohutirtsud nende põldudel kasvava vilja täiesti

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 71), 25. märts 1968, lk. 2

hävitanud. Varemattel aegadel on olnud häda ka türklastega, kes öötundidel oma kariloomad ajanud eestlaste põldudele sööma, tehes seega palju kahju.

Türgi-eestlased räägivad päris head ja ladusat eesti keelt. Nende keskel elades nädal aega, märkasin rõõmuga, et nad on sügavalt jumalakartlikud inimesed. Seda tõsist usku olid nende esivanemad oma südames kodu-Eestist kaasa toonud ning istutanud ka oma laste südameisse.

Nad näitasid mulle omi kulunud saja-aastaseid puukaantega Piibleid, mida hardumuses loetakse ja mille sisse ka usutakse. Jumalasõna lugemine ja eestikeelsete koraalide laulmine on säilitanud neile nii kalli eesti keele. Lapsi õpetatakse juba maast-madalast eesti keeles söögi- ja õhtupalveid lugema. Kunagi ei istuta lauda sööma palveta.

Segunemist eestlaste ja türklaste vahel ei ole toimunud just erinevate uskude tõttu. Eestlased on püüdnud abielluda omavahel nii palju kui võimalik. Praegu ei ole külas ühtegi eestlast, kes oleks abielus türklasega.

Kõik taluhooned on kunagi ehitatud eestlaste poolt selles külas ligemale sada aastat tagasi. Väliselt näevad kõik hooned enam-vähem samasugused. Kuid eestlaste elamud on seest puhtad ja hubased. Muldpõrandaid pühitakse päevas mitu korda, tubade seinu lubjatakse valgeks iga paari kuu takka. Vooditel säravad puhtad valged linad ja kunstipäraselt väljaõmmeldud padjad. Valgustuseks on petrooleumilambid. Kütteks kasutatakse „kisakaid”, — kuivatud laudasõnniku tükke, sest küttepuid ei ole kuskilt saada.

Kuna talvise pakase tõttu oli vaheaeg talutöodes, siis kogunesime nädala jooksul mitu korda päevas Jumalasõna juurde. Liigutav oli näha, kuidas nad otsegu neelasid igat sõna, mida nad kuulsid. „Kui meil oleks vaid siin eesti õpetaja, siis oleks meil siin hea elada,” kinnitasid nad mulle.

Nooremad külas on huvitatud väljarändamisest, kuid vanemad kinnitasid korduvalt, et nad on rahul ja neil on hea oma külas. Tõepoolest, neil on muresid märksa vähem kui meil tormavas ja värvilises läänemaailmas.

Kogu eestlaskond kogunes mind ära saatma. Kui regi hakkas liikuma Karsi poole, jäid Karacaöreni eestlased veel kauaks kohale, lehvitades järele, ja laulsid lahkumislaulu „Jumalaga, kuni näeme veel . . .”

Olin nädala jooksul tundma ja armastama õppinud neid „möödunudsajandi-eestlasi”, kes vaatamata elutormidele ja raskustele on säilitanud eesti keele ja eesti meelega ning ka eestlaste usu elavasse Jumalasse.

Helmut Rüdrik

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 145), 27. juuni 1969, lk. 1

Evangelist uuesti külas eestlastel TÜRGI MAAL

London (EPL) — Evangelist Helmut Rüdmiik Kanadast jutustas Londoni Eesti Majas m.h. oma reisist Türgi eesti külla, kus ta möödunud aastal käis. Sel korral oli ta eesti küla ja selle elanikke filminud. Ettekannet olid jälgimas ka saatkonnanõunik Ernst Sarepera ja Inglismaa Eestlaste Ühingu esimees V. Pärtel.

Eesti küla Ida-Türgis kannab nimetust Karacaören ja see asub Vene–Türgi sõjast tuntud Karsi linna lähedal. Eestlased asusid sinna juba möödunud sajandi lõpul. 1870 rändas nimelt eestlasi välja Kaukasusse ja jäid lõpuks peatumata praegusele alale, mis Esimese maailmasõja järele langes türklaste kätte.

Türklaste vaenulikkusest kristlaste vastu kõneleb tolelaegne ajalugu, kui kõik kristlased. Näiteks Karsi linnas, kus elasid kristlikud armeenlased, hukati kõik, kaasaarvatud naised ja lapsed.

Eesti küla aga pääses kui Jumala ime läbi, kus siis eestlaste arv ulatus üle saja ja külas elasid ainult eestlased kuni umbes tosin aastat tagasi, mil osa neist välja rändas ja nende talud türklaste poolt üle võeti. Praegu elab Karacaöreni külas kokku lastega veel ainult 50 eestlast.

Kuigi lugu on paljudele kaasmaalastele ajakirjanduse kaudu juba tuttav, väärivad mõned punktid nende eestlaste elust veel mainimist, eriti kui oled näinud H. Rüdmiiku poolt vändatud värvifilmi ja kõik sul veel nii elavana silmade ees seisab.

Eraldatuna maailma kultuurist, tsivilisatsioonist ja tänapäeva tehnilisest arengust, elab see väike eesti ühiskond seal Kaukasuse lõunajalal asuvas mustamulla orus, ühes Türgimaa mahajäetumas ja primitiivsemas orientis, umbes samas lihtsuses kui sada aastat tagasi kodumaa feodaalses olukorras.

Nad on aga kõik otse imeväärselt hoidnud oma eesti meelt ja keelt ning kristlikku vaimu. Eesti keelt on õppinud lugema kõik generatsioonid, mis seal üles kasvasid, tänu kodumaalt kaasa toodud vanadele puukaantega piiblitele, mida pered hoiavad tänapäevani kui kalleid aardeid.

Nende elumajad, ilusate suurte akendega, jätavad filmi järgi päris korraliku mulje, kuigi katused on mullast ja kohati rohtunud. Kurjad koerad viibivad sageli katustel, nagu pildid näitasid. Koerad on nende valvurid türklaste vastu, kes muidu varastaksid kõike, mida varastada annab, sest eestlased on väga töökad ja omavad sellistena kõike, mida laisad ja kohutavas mustuses elavad kohalikud türklased ei oma. Ka vaimselt ja vaimulikult on eestlased sealsete türklaste hulgas pärlid ja valguse kogu.

Abiellumised on olnud ainult rahvuslikud — omavahel, ja ei leidu ühtegi abieli tumedanahaliste türklastega, väljaarvatud üks abieli meessoost volgasakslasega, kes elab oma perega ka samas külas, omades väikese vesiveski, kus jahvatatakse küla viljad. Volgasakslase kodu on ka eestlaste kokkukäimise kohaks.

Olgu mainitud, et külas ei ole poodi, postkontorit ega lihtsalt mitte midagi, küll aga türgi kool, kus ka eesti lapsed peavad käima. See kool on aga nii algeline, et lapsed vaevalt õpivad tähti veerima ja neid kirjutama. Omal hiilgeajal, tsaarivalitsuse all, omasid eestlased aga oma kooli ja seltsimaja.

Elu on neil üldiselt meie mõiste järgi väga raske, sest türklased vihkavad kristlasi ja elavad selles piirkonnas täielikult metsikult ja poolloomadena.

Eesti pered valmistavad kõik oma tarbed koduselt, kaasaarvatud rõivastused. Karsi linnast käiakse ostmas ainult soola, suhkrut ja lambiõli.

Kütteks karmil talveajal ja toiduvalmistamiseks ühel ja sama otstarvet täitval plekkahjul kasutatakse suvel kuivatatud laudasõnnikut. Pole puud ega sütt. Kogu külas kasvab ainult kaks puud ja noori juurde ei kasva, sest türklased kisuvad need enne maast välja.

Leiba küpsetatakse maasse kaevatud koonilises augus, mille seinad on vooderdatud saviga ja laudasõnniku põletamisega kuumaks aetuna, kaetakse omakorda tainakihi, mis siis küpsenuna augu põhja langeb ja tükid endast nagu suuri pannkooke kujutavad. Seda siis süüakse leivana ja sikutatakse hammaste vahel nagu kummi. Ka olevat selline leib maitsetu. Ahjus küpsetamise ja sauna kunsti ei saa seal lihtsalt kasutada

Foto: *Evangelist Helmut Rüdmiik*

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 145), 27. juuni 1969, lk. 2

seetõttu, et pole vastavat kütteainet ja laudasõnnikuga tuleb olla väga kokkuhoidlik.

Eestlased on aga vaatamata sellele väga puhtad ja nende voodilina ja padjapüürid otse helkivalt valged. Ka ei esine eestlaste kodus prussakaid, millised türklaste kodudes on „koduloomadeks”.

Jäi mulje, et oleks aeg türgi eesti küla noorema põlve kontakti viimiseks eestlastega läänes, et nad saaksid reisida ja viia omakülla hariduse valgust.

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 294), 19. detsember 1969, lk. 1

Kanadas planeeritakse Türgi eestlaste ümberasustamist

TORONTO (EPL) — Kanada Eesti Rahvusliku Välisvõitluse Nõukogu ja Eesti Abistamiskomitee on võtnud kaalumisele Türgis asuvate eestlaste abistamise ja võimaluse ning huvi korral nende ületoomise Kanadasse — neid külastanud USA ja Rootsi eestlastele on sellisest mõttest kõneldud. Kuna Torontos

elunev evangelist Helmut Rüdmiik lähemal päevil sõidab Austraaliasse ja sealt Türgimaale, et järjekordselt sealseid eestlasi külastada, siis saab ta organisatsioonidelt kaasa ülesande hankida eesti küla elanikelt kindlamaid andmeid, kui paljud ja kes nendest sooviksid asuda Kanadasse.

Kolm fotot: Karacaöreni eesti külast Türgis. Ülal vasakult Evald ja Elmar Albuk ning Linda ja Elmar Tomson küla elamute ees — alumisel pildil teine näide elamust, mille katusel promeneerivad haned. Keskel eesti naise ja lapsi külas, vasakult esimene küla vanim elanik Miina Albuk.

Helmut Rüdmiik sooritab oma viienda evangelisatsioonireisi. Esimeseks peatuseks on Austraalias Adelaide, kus ta on jõulude ajal ja kus toimub suurem vaimulik konverents. Pärast ringeisi Austraalia eestlaste keskustes sõidab ta Türgisse, eesmärgiga viia vaimulikku külakosti Karacaöreni eesti külla — sinna läheb ta juba kolmandat korda. Rüdmiik on saanud sealt kirju, millest ilmneb sealsete eestlaste huvi pääseda Ameerikasse, nagu üteldakse „kristlikule maale, kus oleks rohkem eestlasi”.

Ühes kirjas üteldakse: „Meil oli tänavu väga põuane aasta. Tervel suvel vihma ei tulnud. On raske, ei tea, mis süüa ehk mida selga panna ehk lammastele ette anda. Ja ega meile suuremat koormat peale ei panda kui me seda suudame . . .”

Türgist tuleb Rüdmiik Rootsi, tehes enne vahepeatuse Saksamaa eesti vana-dekodudes. Rootsis on tal ette nähtud tosin jumalateenistust. Järgneb tagasi-reis peatusega Inglismaa eestlaste juures.

Helmut Rüdmiik annab allpool edasi oma muljeid mullusest, tema teisest kül-lastusest Karacaöreni eesti külla, m.h. lähemalt kirjeldades küla asukohta ja ilmet:

Peale kahte ööd-päeva idamaises rongis istumist jõudsin lõpuks surmani vä-sinuna Karsi raudteejaama.

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 294), 19. detsember 1969, lk. 2

Eesti küla meespere oli mulle jaama vastu tulnud ja jällenägemise rõõm oli suur. Tervitamine käis jälle idamaiste kombe kohaselt — üksteist kaisutades ja mõlemale põsele suudeldes.

Vankritel sõites jõudsimme keskööl eesti külla. „Küll on Jumal hea, et Ta kalli õpetaja jälle meie keskele saatis,” rõõmustas küla vanim eestlane Miina Albuk.

Meespere teatas õhinal, et nad just enne minu saabumist olid valmis saanud kevadiste põllutöödega. Nad olid kündnud ja äestanud isegi öösiti, et õpetaja saabudes võiksid kõik vaba aja koos olla jumalasõna juures.

Kui järgmisel päeval kõndisime küla tänaval, siis oleks kui kõndinud 100 aastat tagasi minevikus. Pikka ridaküla palistavad mõlemal pool põlist külatäna-vat madalad põllukivist ja savist üles laotud müüridega majad, millede lame-

daid katuseid katab rohtu kasvanud muld. Kõikjal ümberringi kõrged lumiste tippudega Kaukasuse mäed. Org, milles asub küla, on 1650 meetrit üle Vahe-mere pinna.

Türgi eestlased räägivad päris head ja ladusat eesti keelt. Nende keskel elades kümme päeva, märkasin rõõmuga, et isegi väikeseid lapsi õpetatakse juba maast-madalast eesti keeles söögi- ja õhtupalveid lugema. Nad näitasid mulle omi kulunud saja-aastaseid puukaantega Piibleid, mida hardumuses loetakse ja mille sisse ka usutakse. Jumalasõna lugemine ja eestikeelsete koraalide laulmine on säilitanud neile nii kalli eesti keele.

Ühel päeval läksime ka paar kilomeetrit eemal asuvale eesti kalmistule. Seal puhkavad võõramaa mullas mitusada eestlast. Nad on alati oma lahkunuid matnud kristlikul viisil. Matuserongkäigus minnakse läbi küla, lauldakse lei-nalaule ning kirstu ees kantakse avatud Piibli-raamatut. Lahtise haa juures loetakse Piibli töotusi igaveseks eluks ja palvetatakse.

Türgi on maa, kus toimub veel mägikülades noorte neidude röövimisi nende türklaste poolt, kes oma vaesusest ei suuda pruudi vanematele kallist hinda maksta nende tütre eest. Röövimise kartusel abiellutakse noorelt, kuna türklased vastavalt muhamedi usule ei puutu abielunaisi. Nii tuli mul kristlikult laulatada kaks noortpaari. See toimus lihtsas muldpõrandaga talutoas õhtul petrooleumilambi valgel.

Sööki valmistavad eesti perenaised väikeses muldpõrandaga köögis koduselt plekist valmistatud pisikesel pliidil. Küttevahendiks on „kissak'ad”, — kuiva-tatud laudasõnniku tükid. See on ainukene küttevahend, sest küla ümbruses ei ole metsa, peale kahe lehtpuu ühe eesti talu õues. Nisujahust küpsetatakse leiba maa sisse kaevatud augus, mida „kissakatega” kuumaks köetakse. Leib on nagu õhuke tõllaratta suurune pannkook, mis ilma rasvata küpsetatud. Leiva peale pannakse koduselt valmistatud lambapiima juustu, kõrvale juuakse punast türgi teed. Laia rasvasabaga lambaid lüpstakse igal õhtul ja sellest valmistatakse päris maitsvat juustu.

Vargus on suureks probleemiks eesti külas. Türklastest, kes külas elavad, on enamus „kurdid”, kellede esivanemaid tunti röövsuguharudena. Eestlaste majade ümber on ketis mitu suurt kurja koera, et öösel eemale peletada var-gaid. Isegi mesipuud on eestlased asetanud majade muldkatusele, sest muidu varastatakse needki.

Põldudel võivad kasvatada ainult seda, mida kohalikud elanikud. Nad kurtsid mulle, et ei saa kasvatada kartuleid ega juurvilja, sest siis mõnel öösel kaok-sid needki põldudelt.

Suure rõõmuga kuulati eestlaste visadusest, töökusest ja edust võõrsil. Oldi pisarateni liigutatud, kuuldes, kuidas Eesti Vabariik lühikese ajaga õitsele löi. Vaimustusega vaadati pilte ja raamatuid, mida neile kodumaa tutvustamiseks olin kaasa võtnud. „Eestlased on ikka üks tubli rahvas,” ütles keskealine eesti talumees. „Mu isa ütles ikka, et ei ole paremat maad kui Eestimaa,” lausus teine talumees.

Enamus eestlasi sooviksid välja rännata, et pakkuda oma lastele haridust ja paremaid elutingimusi. Nad avaldasid soovi, et kui leiduks eesti tööstureid, ehitusettevõtjaid või farmereid, kes neid perekondade viisi vastu võtaksid, siis tuleksid nad rõõmuga Ameerika mandrile elama.

Nad on töökad, enamus noored inimesed, kes valmis töötama üksipuha millisel tööalal.

Läänemaailmaga võrreldes elavad Türgimaa eestlased väga vaestes oludes. Neil puuduvad seal muhamediusu idamaisel maal edasisaamise võimalused. Ja möödunud suvel tabas eesti küla ikaldus põua tagajärjel. Nad vajavad meie armastust ja abi.

Oli suur eesõigus tundma ja armastama õppida neid „möödunud sajandi” eestlasi. Vaatamata muldpõrandatele, rohuga kaetud muldkatustele ja primitiivsusele, on nad säilitanud eesti keele, eesti meelega ja ka eestlase usu elavasse Jumalasse. Nüüd vajavad nad meie armastuses sirutatud eestlase abistavat kätt.

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 63), 17. märts 1970, lk. 1

Veel kord Türgis eestlaste juures

Kanadas elunev evangelist Helmut Rüdmiik teostas oma viienda ümbermaailma-misjonireisi, külastades seejuures ka kolmandat korda Türgimaaal Karsi lähedal asuvat eesti küla. Ta saabus Austraaliast tulles lennukiga üle Istanbuli Erzurumi, kust siis sõitis edasi rongiga Karsi, kus kell 4 hommikul eestlased olid teda juba ootamas.

H. Rüdmiik jutustab: Eesti küla meespere oli mind magamata oodanud terve öö Karsi jaamas ning ei varjanud ka oma rõõmu mind tervitama tulles. See käis idamaise kombe kohaselt — mehed kaisutasid mind oma tugevate talupoja kätega ja suudlesid mind mõlemile põsele.

Siis läks teekond hobustega eesti küla poole üle lumelagendike. Kraadiklaas näitas 20 kraadi alla nulli Celsiuse järgi ja eelmisel päeval oli Perthis, Austraalias, just +105 F. Milline järsk vaheldus!

Varasel hommikutunnil oli küla naispere meid tervitamas kuuma türki teega ning omapärase pannkoogi sarnase leivaga, mida küpsetatakse maa sisse kaevatud augus. Leivale panime peale lambapiimast kodusel viisil valmistatud juustu.

Jällenägemise rõõm oli kõikidel suur: „Jumal on jälle meie palveid kuulnud ja õpetaja juba kolmandat korda meie keskele saatnud,” lausub läbi rõõmupisarate küla vanim eestlane, vana Albuki Miina. „Nüüd saame jälle Jumala sõna kuulata oma emakeeles,” rõõmustas üks eesti talumees.

Siis eestlased jutustasid, et see talv on neile olnud väga raske. Nimelt möödunud suvel tulid järsku öökülmad

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 63), 17. märts 1970, lk. 2

ja näpistasid nii heina kui ka orast põldudel. Sellele järgnes veel kuiv põuaeg, ning eestlaste põldudel oli ikaldus. „Ka isegi mitte seemnevilja ma omalt põllult tagasi ei saanud,” lausus üks eesti peremees.

„Kui teie meile Kanadast ei oleks abi saatnud, oleksime mures olnud, mida jõuluks lauale panna,” lausus kolmas. Nimelt „Ususõnumi” raadiosaates avaldatud üleskutse peale laekus eestlaste toetust 1028 dollarit, mis edasi saadeti Türgimaa eestlastele jõuluabiks. Nad olid liigutatud, et neid meeles peeti eestlaste poolt välismaailmas.

Jõulude paiku oli kahele perekonnale sündinud pojad, kelle ristimine nüüd toimus. Minu juures käidi koos igal päeval mitu korda. Ühel õhtul läks ketis olevate koerte haukumine väga valjuks — hundid olid õue hiilinud. Peremees haaras jahipüssi ja laskis mõned paugud. Hundid põgenesid.

Vaimuliku kohalolekust olid perekonnad tulid kuni 100 kilomeetri tagant minuga kohtama. Nad on huvitatud ümberasumisest Kanadasse.

Viibisin eestlaste juures 8 päeva. Arutasime ka ümberasumise küsimusi ning astusime esimesed sammud, võttes ühenduse Kanada saatkonnaga Ankaras. Eestlaste viimased sõnad olid:

„Mine ja räägi kuidas me elame. Tahame siit ära tulla ristirahva maale ja eestlaste keskele. Meie lastele ei ole siin mingit tulevikku. Siin kaotavad nad rahvuse, usu ja eesti keele. Kui saaksime oma elus astuda kord tõelisse eesti kirikusse!”

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 26), 8. aprill 1972, lk. 1

Türgimaa-eestlased lahkuvad Türgist AUSTRALIASSE

Praegu viibib Rootsisis evangelist Helmut Rüdmiik, kes on oma kuuendal ümbermaailma misjonireisil, et eestlasi teenida Jumalasõnaga mitmel mandril. Teel Austraaliast Euroopasse peatus ta jällegi Türgimaal, et külastada seal Kaukasuse mägestikus olevat eesti küla. Teatavasti on Rev. H. Rüdmiik koostöös eesti kirikute ja organisatsioonidega taotlenud Türgimaa eestlaste emigratsiooni Kanadasse. Kuid uute kitsendatud punktisüsteemi tõttu on siiani kõik katsed Türgimaa eestlasi üle tuua Kanadasse jäänud tagajärjetuks. Selle tõttu on suunatud katsed mujale. Austraalia võimud on osutanud vastutuleku-tahet.

Kaks fotot: Eesti külast Türgis. Ülal küla noori porisel „peatänaval”, all pastor Helmut Rüdmiik küla elanikega (ees keskel). Tema kõrval küla vanim eestlane, 76-aastane Miina Albuk.

Austraalias viibides tutvustas Rev. H. Rüdmiik Türgimaa eestlaste probleemi Austraalia eestlastele. Sealsed eesti organisatsioonid korraldasid temale Sydneys, Melbournes ja Adelaides referaatõhtud Eesti Majades, mis olid rahvarohked.

Eestlased avaldasid elavat huvi ja soovi aidata Türgimaa eestlaste emigratsiooni Austraaliasse. Astuti ühendusse ka Austraalia emigratsiooniministriumiga, kus väga soojalt ja lootustandvalt suhtuti asjasse. Edaspidise asjaajamise on oma kätte võtnud Eesti Seltside Liit Austraalias, eesotsas Sydney Eesti Seltsi esinaine prl. Tiiu Krolliga ja Adelaide Eesti Seltsi esimehe Heino Lompiga.

Viibides märtsi lõpus Türgimaa eesti külas, selgus, et paari möödunud kuu jooksul on mitmed eesti ja eesti-volga saksa perekonnad siirdunud lääne-Saksamaale. Enamus nendest on üksikud noormehed ja nooremad perekonnad. Nad on saanud töökohad Müncheni ümbrusesse ning kõigil on korralikud korterid.

Oma palgast abistavad nad Türgimaale järelejäänud eestlasi, kellede majanduslik olukord on väga vilets. Kaks möödunud suve on olnud seal ümbruskonnas täielik

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 26), 8. aprill 1972, lk. 11

põud, mille tõttu viljasaak on täiesti ikaldunud.

Kanadas „Ususõnumi” raadiosaadetes tehtud üleskutsete läbi on Rev. H. Rüdmiik võinud Türgimaa eestlaste abistamiseks saata üle 2500 dollari ja palju pakke riideesemetega. Nad on väga tänulikud, et eestlased läänemaailmas nii suure armastusega neisse suhtuvad.

Türgimaale järgijäänud eestlaste hulk on veel vaid 18 hinge ning meie organisatsioonid teevad kõik, et neid lähemal ajal välja tuua kas Austraaliasse. Kanadasse või Lääne-Saksamaale.

Erilise hoolega kuulatakse eestikeelseid lühilaine raadiosaateid ning väga hinnatatakse emakeelset Jumalasõna kuulutust. On ju nende kaks puukaantega vana perekonna-Piiblit säilitanud neile eesti keele eesti meele ja esivanemate sügava Jumalakartuse. Nende viimased sõnad neid äsja külastanud misjoniõpetajale olid:

"Kui me vaid saaksime kord ennem surma veel minna eesti kirikusse ja kuulata seal evangeeliumi meile kallis emakeeles. Ärge jätke meid surema siia türklaste keskele. Täname kõiki eestlasi, kes armastuses meie peale on mõtelnud."

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 35), 12. mai 1972, lk. 1

Foto: Saksamaale tööle pääsenud Türgi-eestlaste perekondi Keskkomitee esimene Johannes Västriku (seisab keskel) külaskäigu ajal.

Külas Saksamaal töötavate Türgi eestlaste juures

GEISLINGEN (EPL) — Siiani on Türgi-eestlasi külastanud vaid arheoloog Paavo Roos, kes uurimisretkel Türgis a. 1966 küla taasavastas, tema keeleteadlasest vend Aarand Roos ja evangelist Helmut Rüdmiik, kes alles äsja tuli Türgist Rootsi ja kõneles muu hulgas plaanidest nende ümberasustamiseks. Austraaliasse. Ta märkis, et üks osa Türgi-eestlastest on vahepeal läinud Lääne-Saksamaale n.n. külalistöölistena, mis ei ole aga lõplik lahendus, kuna Lääne-Saksamaa ei anna sellistele alalist peatusluba. Eesti Keskkomitee Saksamaal esimees Johannes Västriik, kes on vana ajakirjanik, otsis Türgi-eestlasist külalistöölisteks Saksamaal üles. Anname edasi tema muljeid.

Olin hiljuti lehtedest lugenud, et mõned Türgis asuvatest eestlastest on pääsenud töölepingu alusel tööle Saksamaale. Palusin sellest ka endale teatada, kui mõni nende olemasolust peaks teadma või nendega siin otseselt kokku puutuma.

Ja ühel päeval helistaski mulle sõber diakon Ed. Soosaar Münchenist, et evangelist Rüdmiik on käinud järjekordselt Türgis sealseid kaasmaalasi külastamas ja andnud temale ka ühtlasi nende eestlaste nimed ja aadressid, kes on tulnud siia tööle. Kuna aadresside järele asusid nad kõik Baden-Württembergis, siis otsustasin need siin koheselt üles otsida.

Juba järgmisel päeval — pühapäeval — istun koos paari kaasmaalasega sõbra masinasse ja sõit Türgi eestlaste otsingule läks lahti.

Ligemale sada kilomeetrit sõitu ja juba olemegi aadressi järele Crailsheimis Mihail Albuki ukse taga, kellel pidi olema 8-liikmeline perekond. See asub maja kolmandal korrusel, kus ukse avab keskealine mees.

Kui küsin saksa keeles otsitavat, selgub, et teda pole kodus. Samas

Stockholmi Eesti Päevaleht (nr. 35), 12. mai 1972, lk. 11

küsitab mees minult, et miks ma teda otsin. Kui olen põhjuse seletanud, läheb mehe nägu naerule ja ta kutsub meid lahkelt sisse, sest ka tema olevat samast külast ja tema abikaasa samuti eestlanna. Selgus, et siin on tegemist volgasakslase Karl Kaiseriga, kes elab samuti mõned kuud juba Crailsheimis. Samas oli kohal ka tema abikaasa ning nüüd läks jutuajamine juba eesti keeles.

Kuna meil oli soov saadud aadresside järele külastada veel ka samas naaberkülas elavaid Aleksander ja Elmar Tompsoni, siis lepime nii kokku, et sõidame nüüd sinna ja toome ka need siia, et kõik koos olla.

Arvatakse, et selleks ajaks tuleb kindlasti koju ka Mihail Albu. Siin pakub end lahkelt teejuhiks Karl Kaiser, kelle tütar pidi olema abielus Elmar Tompsoniga.

Jälle mõned kilomeetrid sõitu ja olemegi Tompsonite ukse taga. Kodus on ainult Elmar Tompson koos abikaasa ja kahe väikese lapsega. Tema rääkimine eesti keeles ei ole just ladus, kuid saab kõigest aru ning püüab samuti kõik vastata eesti keeles. Ta toob lauale ka ühe kulunud kaantega vana eesti vaimuliku lauluraamatu ja türgikeelse piibli. Nagu jutuajamisel selgub, on nende külas asuvad eestlased kõik väga usklikud.

Võtame nüüd Elmar Tompsoni kaasa ja sõidame tagasi Albu juurde. Ja selleks ajaks on tõesti kohal ka Mihael Albu koos oma abikaasa ja kuue lapsega. Juba kaugelt sirutab mulle teretuleks käe vastu taluperemehe moodi keskealine rõõmsapalgeline mees ja sõnab: „Tere, eesti mees!”

Nüüd on siin mitu peret koos ja jutuajamine selges eesti keeles läheb lahti.

Kõik on rõõmsad, et oleme neid üles otsinud ja saavad ka võõrastelt kuulda eesti keelt. Eriti peab siin au andma 54-aastasele Mihael Albu, kelle eesti keel on täiesti laitmatu. Need inimesed on elanud juba kolmandat põlve kodumaalt eemal ühe väga väikese rahvakilluna võõra rahva hulgas, kuid kes ei ole unustanud oma emakeelt ja on sügavalt usklikud.

Nagu jutuajamisel selgub, on nad siinse eluga rahul. Neil on heameel, et on saanud tulla töölepingu alusel siia tööle. Raskusi on olnud eriti korteri saamisega, mis neil nüüd enam-vähem rahuldavad. Teenistusest läheb loomulikult algul suur osa elu ja sisseseadmise peale. Nagu pilk noortele ringi eksledes leiab, on need kõik korralikult riides ja väga viisakad. Ka siin au nende vanematele.

Mis teenistusest üle jääb, sellega aidatakse omakseid ja teisi mahajäänud kaasmaalasi, sest kaks viimast aastat on neil Türgis viljasaak suure põua tõttu täielikult äpardunud. Kõigi juures läbib jutuajamisel punase joonena soov, et kui saaks jääda päriselt elama Saksamaale ja samuti kui saaks ka teised mahajäänud sealt välja tuua.

Neid on seal veel paarikümne ümber ja vanimaks, nagu meelde jäi, on Albu ema. Praegu on peale koosolnute veel siin tööl Elmar Tompsoni vend Aleksander ja Mihael Albu vend Evald. Viimane töötab Schwarzwaldis ja mõlemad on poissmehed.

Nad on väga tänulikud, et evangelist Rüdrik on neid Türgis mitmel korral vaatamas käinud ja et eestlased on neid tema algatusel ja läbi abistanud.

Juteldes kaob aeg kiiresti. nende külalislahkusena on ette nähtud tee. Kuna on kuum kevadilm, soovib üks kaasasõitnud kaasmaalane, et keegi noortest tooks paar pudelit õlut. Tahab anda selleks raha kaasa. Siin ei olda aga sellega nõus ja Kaiser abikaasa ütleb kindlalt:

„Teie haavate sellega meid, kui annata selleks raha. Teie olete täna meie külalised!” Ja peagi on keelekasteks ka vahutav õlu.

Lahkumisel palun tulla kõiki suvepäevale Geislingeni, et olla koos suurema grupi eestlaste hulgas, kuulda eestikeelset jumalateenistust kirikus jne. Selleks antakse sealtpoolt ka kindel nõusolek.

Läheme välja, kus teeme ka ühe ühise foto ja pea läheb sõit tagasi Geislingeni. Südames soe tunne, et olen saanud kontakti nendega, kes seda vajavad.

JOH. VÄSTRIK

Vaba Eestlane, Toronto, (nr. 56), 28. juuli 1977, lk. 5

Türki teadlased uurivad eestlasi

Ehkki eestlaste kunagisse asundusse Taga-Kaukaasiasse, praegusesse Türki-
maale on eestlasi jäänud vaid tosina ümber, on nad nüüd hakanud huvitama
türklastest teadlasi. Sotsioloogia professor Orhan Türkdogan avaldas Erzu-
rumi ülikooli aastaraamatus kahekümne-leheküljelise ja paljude piltidega va-
rustatud artikli Türki eestlastest ja nende 90-aastase asunduse ajaloost.

Allikmaterjaline on kasutatud Aarand Roosi teost „Jumalaga, Kars ja Erzu-
rum”, samuti tema käsikirjalisi märkmeid. Türkdogan on mitmel korral külas-
tanud eestlasi Karsis, nagu ka teine õpetlane, ajaloo dotsent Fahrettin Kirzi-
oglu, kellel on koostamisel Karsi ajaloo teine osa, milles samuti nimetatakse
sealseid eesti asunikke.